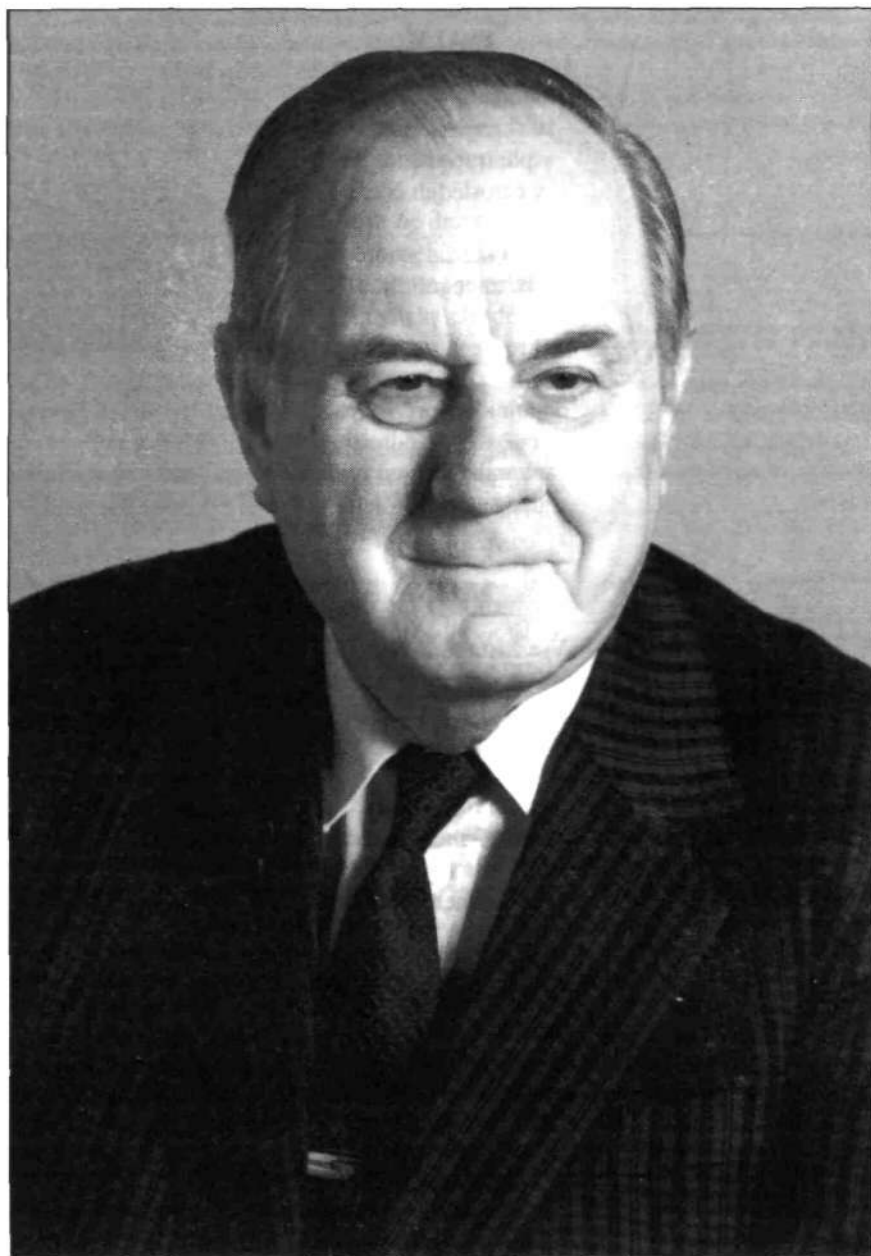

I N T E R V J U

BRUNO HARTMAN

V začetku leta je izšla vaša obsežna in doslej prva monografska obravnava mariborskega gledališkega snovanja od konca osemnajstega stoletja do druge vojne, kar pove tudi naslov »Zgodovina slovenskega dramskega gledališča v Mariboru do druge svetovne vojne«. Nedvomno pomeni ta raziskava in obravnava vrh in sintezo vašega tako kulturno zgodovinskega kot gledališkega dela, pa tudi siceršnjega dela v profesuri, bibliotekarstvu, uredništvu. Bi za začetek komentirali to trditev?

»Slovensko dramsko gledališče v Mariboru do druge svetovne vojne« (tak je pravi naslov moje knjige; zgodovino so ji na naslovno stran nekorrigirano pritaknili v tehničnem postopku) je res obsežno delo. Laskate mi, ko mi prisojate, da je »vrh in sinteza mojega ... dela«. Moj namen s to knjigo je bil preprost: hotel sem pregledati razvoj slovenskega gledališča v Mariboru. Bilo je slabo raziskano. Zlasti nista bila odkrita njegova funkcionalnost ter delež v mariborski slovenski skupnosti in njeni kulturi, ki je morala do prve svetovne vojne kljubovati silni premoči nemške.

O preteklosti Maribora se je dostikrat govorilo precej povprek, brez argumentov. Zato se je nekaj raziskovalcev moje generacije namenilo, da jo bo posnela z več področij. Nasledek naših raziskav je bila zajetna knjiga Maribor skozi stoletja I, ki sem ji bil sourednik. Sam sem se posvetil predvsem zgodovini gledališča (tudi nemškega) in knjižničarstva. Napisal sem vrsto zaokroženih študij (o gledališču so bile objavljene v glavnem v Dokumentih Slovenskega gledališkega muzeja, o knjižničarstvu pa v Časopisu za zgodovino in narodopisje, v Knjižnici in v Kroniki).

Naložil sem si, da po upokojitvi, ko bom rešen službenih obveznosti, študije o gledališču povežem, dopolnim in zaokrožim v knjigo, ki bo pojasnila napore slovenskih gledališčnikov v Mariboru do druge svetovne vojne. Prikazal sem jih na ozadju kulturnih, političnih in gospodarskih vzponov in padcev slovenske skupnosti v mestu in pokrajini.

Gospod Hartman, ko pregledujem vaš življenjepis, se mi utrne misel, da ste eden redkih humanističnih intelektualcev, ki se po študiju slavistike v Ljubljani niste vanjo delovno nikoli vrnili. Po diplomu l. 1951 so vas po načinu kadrovanja tistega časa poslali za profesorja v Mursko Soboto, od tod ste po štirih letih odšli v Maribor prav tako v profesuro, leta 1957 pa ste prvič zamenjali ne le službo, marveč tudi poklic, ko ste postali lektor in dramaturg v mariborski Drami. Čez pet let ste za tri sezone odšli v rodno Celje za upravnika in umetniškega vodjo tamkajšnjega Slovenskega ljudskega gledališča. L. 1965 ste se vrnili v Maribor za ravnatelja takratne Študijske knjižnice, ki je z nastankom mariborske univerze postala pod vašo taktno Univerzitetna knjižnica. Bibliotekarstvo je s tem postalo vaš tretji poklic in služba do upokojitve l. 1989. Na te življenjske postaje in delovne usmeritve vas spominjam zato, da bralcu ne bo treba iskati podatkov v leksikonih, v katerih je popisano vaše delo, hkrati pa bi rad usmeril pogovor z vami tako, da bi definirali življenjsko izkušnjo, ki je nastajala mimo »zatočišča« v Ljubljani, kamor se je po prvih uspehih že kar praviloma zatekala inteligenca po rodu s Štajerske (Kreft, Ingolič, Partljič, Jančar, če naj omenim le nekaj imen), čeprav ne vsi (Forstnerič, Jug, Kramberger, Pungartnik). Bi mogoče najprej pojasnili to izkušnjo.

Čeprav ste dobro našteli moje poglobitve službe, se vam je ena vendarle izmuznila: ta ne potrjuje vaše domneve, da sem »eden redkih humanističnih intelektualcev, ki se po študiju slavistike v Ljubljani ni(ste) vanjo delovno nikoli vrnili«. V sezonah 1956–1957 in 1957–1958 sem bil namreč lektor v Drami Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani.

Do te namestitve je prišlo kot strela z jasnega: kar med šolskim letom me je ministrstvo prosvete premestilo z mariborskega učiteljskega, kjer sem bil profesor slovenščine. Takrat je bil lektor in vrhovna jezikovna avtoriteta v ljubljanski Drami prof.dr.Anton Bajec; med študijem na slavistiki sem rad zahajal k njegovim predavanjem. Morda so ga name opozorili moji nekdanji študijski kolegi, ki so spremljali moje slovenistično delo na učiteljskem in gimnaziji v Murski Soboti, spodbujanje soboške mladine in odraslih k ljubiteljskemu igranju, moje režije in skrb za odrski jezik. Ko sem bil 1955 premeščen na mariborsko učiteljsko, sem kot kritik spremljal uprizoritve mariborske Drame, kakor sem že poprej tudi uprizoritve mladega, prodornega celjskega gledališča.

Moja lektorska doba v ljubljanski Drami je bila sicer kratka, vendar mi je spomin nanjo zelo ljub. Mentor prof.dr.Anton Bajec, izredno odprt, prijazen, očetovski sogovornik, me je utrjeval v nezapetem odnosu do vseh leg odrskega jezika. V sproščenih pogovorih me je odvrčal od zadržega jezikovnega purizma, ki ne more zaokrožiti žive odrske umetnine. Učil me je odrskega jezika, ki se mora ubrati z dramskim besedilom in stopnjo njegove umetniške povednosti.

V ljubljanski Drami sem se dobro počutil in prijateljeval z igralci, naklonjeno pa mi je bilo tudi vodstvo Drame – Slavko Jan, Lojze Filipič, Ivan Jerman z režiserji vred. Prav kmalu sem dobil še dodatne naloge v Drami, sprejeli so me tudi v njen umetniški svet.

Moj odhod iz ljubljanske Drame je bil hkrati prozaičen, a človeško razumljiv. V Ljubljani nisem in nisem dobil stanovanja, tako da sem prenočeval pri prijateljih, ki so še kar študirali. Potem pa se je vse usulo na kup: poročil sem se, hkrati pa dobil iz mariborskega gledališča vablivo ponudbo, da pridem v njegovo Dramo za lektorja in dramaturga; obetal se mi je kar lepo razširjen obseg gledaliških dejavnosti. Predvsem pa je imelo veliko težo, da so mi v Mariboru obljubili stanovanje (z majhnim odlogom sem ga potem res dobil). Kdor se spominja težav prvega povojnega časa, ta bo mojo odločitev razumel. In tako sem se odpravil nazaj v Maribor. Takrat se od Ljubljane nisem več ločil s takšno težavo, kakor sem se poprej, ko sem jo zapuščal po opravljenih študijih.

Kasneje sam nisem nikoli poskušal, da bi se vrnil v Ljubljano. Moj dobri prijatelj mi je nekoč razlagal, kolikšne da so prednosti, če živiš v Ljubljani. Opozarjal me je na intelektualne kroge, na prijateljske družčine, na duhovno in umetnostno življenje, na prireditve in na velike možnosti, ki ti jih ponuja. In je sklenil: »Tudi v Opero lahko grem!« Presenečen sem ga pogledal: »Kako? Kaj boš le v Operi, saj si brez posluha!« Mislil sem, da ga bo moj odgovor zmedel, pa ga ni: »To že drži, ampak zavest, da lahko grem vanjo, ta je nekaj vredna!« S svojim odgovorom me je razorožil. V mislih sem mu sicer pritrdil, ni me pa prepričal, da bi se moral za to ljubljansko ugodje kako grebsti.

Dvakrat so mi iz Ljubljane ponudili, naj pridem službovat vanjo: 1965.leta, ko sem se v Celju počasi že odločal za odhod v mariborsko Študijsko knjižnico, me je vodstvo televizije vabilo, naj pridem k njej za dramaturga; drugič so me konec sedemdesetih let vabili, naj prevzamem ravnateljstvo Slovenskega gledališkega muzeja. Čeprav sem imel pred seboj do upokojitve še lepo število let, se nisem odločil za Ljubljano, pa naj je bila ponudba še kako mikavna: Vedel sem, da bi me delo za gledališki muzej izredno zaposlilo: urediti bi moral njegovo preselitev (takrat so mu namenili Tivolski grad), ga kadrovsko dopolniti in mu razširiti delovna področja. Na voljo bi imel premalo časa, da bi lahko dosegel kaj zares otipljivega, nasprotno pa me je v Mariboru čakala vznemirljiva naloga, da dokončam resnično posodobitev Univerzitetne knjižnice.

Če ponovno premislim obe odločitvi, si moram priznati, da sta bili dobri; dobro sem storil za samega sebe, in če se malo pohvalim, tudi za našo širšo skupnost.

V Mariboru se ne počutim v provinci. 1968. leta sem v Dialogih zapisal o provincializmu, da ga »ne merimo po poldnevnikih in vzporednikih, marveč po delu in duhu«. Zmeraj sem imel toliko opraviti, da sem moral spodbujati svoje duhovne zmožnosti, razmišljati, snovati in izvajati. Maribor se je takrat razvijal: Opera in Drama sta ponujali kar všečen program, ki ga s pregledom najboljšega s slovenskih odrov dopolnjuje vsakoletno Borštnikovo srečanje. Vse bolj se je razvijala galerijska dejavnost, širil se je glasbeni spored. V Mariboru imam modre in duhovite znance, s katerimi je prijetno in spodbudno drugovati. Znal sem se umakniti zaplotniškemu intrigantstvu (tega je v Ljubljani še znatno več) in tudi politiki (ne pa načrtovanju in urejanju kulturnih dejavnosti).

V Ljubljani sem imel zmeraj dosti opravkov, sej in sestankov. Tako sem imel dovolj stikov z ljubljansko kulturno sfero, ne da bi se silil vanjo. Svoje prihode v Ljubljano sem si zmeraj organiziral tako, da sem si lahko ogledal vznemirljivo likovno razstavo, novosti v gledališčih ali si privoščil izbran koncert. Bil sem kar na tekočem z dogajanjem v Ljubljani. In to mi je zadoščalo.

Profesorske izkušnje in potem izkušnje iz gledališkega delovanja so nedvomno prispevale k postopnemu odločanju za zgodovinske in literarnozgodovinske raziskave, med katerimi je tudi disertacija o Celjskih grofih v slovenski dramatiki, enem izmed osrednjih motivov slovenske dramatike.

Moja disertacija o Celjskih grofih v slovenski dramatiki (pod tem naslovom je izšla v knjižni obliki pri Slovenski matici) ima posebne korenine. Ena od teh je zagotovo, da sem po rojstvu Celjan in da me je tematika pritegnila že zategadelj. Ko sem bil še v Murski Soboti, sem mislil nanjo; sprva pravzaprav samo na Antona Novačana, ki me je v fantiški dobi prevzel s svojim Hermanom Celjskim, tega so uprizorili v celjskem mestnem parku. Povrh sem Antona Novačana, tega silaka, poznal s celjskih ulic in z njegovega posestva v okolici. V Soboti sem vkljub veliki zaposlenosti in ob težavah z literaturo, ki je takrat tam še ni bilo na voljo, napisal študijo o njegovem pesništvu. (Objaviti je nisem mogel, ker je bil Novačan politični emigrant, nagrado Slavističnega društva pa sem zanj le dobil.) Kasneje, ob delu v slovenskih gledališčih, zlasti v celjskem, pa me je dramatika o celjskih mogočnejših vse bolj pritegovala. Poiskal sem ji vzporednice iz evropskih literatur, literarne vplive na ustvarjalce, njen idejni in estetski razvoj, pa tudi sprejem pri slovenskem občinstvu in njegove reakcije nanje. Toda disertacijo sem napisal šele deset let po tistem, ko sem postal ravnatelj knjižnice v Mariboru. Pisal sem jo ob svojem rednem delu v službi, ki ga ni bilo malo in je terjalo veliko duhovnih in fizičnih naporov.

Vsekakor pa se mi zdi najbolj »prelomna« poklicna preusmeritev, ko ste postali ravnatelj Študijske knjižnice v Mariboru in jo pripeljali do statusa in nalog Univerzitetne knjižnice, kar ste najprej tudi teoretično zasnovali. Mislim, in ob neki priložnosti sem to tudi omenil, da ste imeli veliko srečo, da ste lahko odločilno sodelovali pri takšnem projektu. Kaj sodite vi o tem?

Res sem imel srečo. Sila redkim knjižničarjem po svetu je podarjeno, da lahko med svojo službeno dobo prečistijo in utrdijo položaj svoje ustanove, povrh pa ji zagotovijo še novo, moderno stavbo. Jaz sem eden med njimi, srečneži.

Tisti, ki so me povabili za ravnatelja mariborske Študijske knjižnice, so imeli

pač svoje razloge, da so se odločili zame. Sam sem bil zelo počaščen, ker me je še posebej, zasebno, vabil prof. Jože Košar, direktor Založbe Obzorja, veliki mož mariborske in slovenske kulture. Vabilo mi je bilo všeč; prijalo je mojim slovenističnim namenom – mariborska Študijska knjižnica je bila – in je – največje hranilišče slovenskega slovstva; načrtovalci mariborskega visokega šolstva so menili, naj bi knjižnico izoblikoval v njegovo osrednjo knjižnico, povrh pa še kaj postoril za kulturo v Mariboru. Sam sem upal, da bom rešen obsežnih, zlasti administrativnih in gmotnih pritiskov, ki so se takrat zgrinjali nad gledališča, nad celjsko še posebej. In se je res zgodilo. Moram pa pristaviti, da sem bil prepričan, da si bom lahko pomagal z organizacijskimi izkušnjami iz gledališča, zlasti s hitrim odločanjem in ukrepanjem, predvsem pa z vztrajanjem in upornostjo.

Ko sem začel svoje delo v knjižnici, sem se najprej temeljito poglobil v namene, načrte in dosežke dr. Franca Kovačiča, Janka Glazerja in Franja Baša, ki so v preteklosti usmerjali duhovni razvoj Maribora, med drugim tudi Študijske knjižnice. S trdne osnove sem se lotil oblikovanja načrtov za njeno prihodnost. Pri tem so mi bili v čvrsto oporo imenitni knjižničarski strokovnjaki, predvsem dr. Stanislav Kos, Breda Filo, Zlata Kert, Vasja Sterl, Alenka Vrabl in Bernard Rajh.

V knjižnico sem prišel, ko so se začele v slovenskem knjižničarstvu velike spremembe. V knjižnici smo izdelali najprej načrt o organizaciji enovitega sistema splošnih knjižnic v Mariboru. Ko smo mu postavili trdne temelje, se je osamosvojil in z leti dosegel visoko raven.

Po 1971. letu smo se še temeljiteje lotili oblikovanja knjižnice v ustanovo, ki naj podpira izobraževanje in raziskovanje v Mariboru. Skrbno smo odbirali nove sodelavce, ki so se mogli spoprijemati z vedno novimi nalogami, pri tem pa terjali, da so se nenehno strokovno usposabljali. Ko je bila 1975. leta ustanovljena mariborska univerza, je bila knjižnica njena soustanoviteljica in nato njena članica, prevzela pa je funkcijo osrednje univerzitetne knjižnice. Povezala je knjižnice po fakultetah in šolah v univerzitetni knjižnični informacijski sistem in ga usmerjala. Za te naloge sem se dobro pripravil: natančno sem preštudiral rast knjižnic ljubljanske univerze, posebno njihove napake, nato pa pregledal različne tipe univerzitetnega knjižničarstva po svetu. O tem sem napisal obširno študijo, ki nam je bila kažipot pri reševanju knjižničnih problemov na mariborski univerzi. Pri tem sem se opiral na izkušnje britanskih univerz. Sodil sem, da se moramo otresti knjižničnih obrazcev avstrijskih univerz pred prvo svetovno vojno. Natančno sem sledil procesom prenov avstrijskega visokega šolstva in njegovega knjižničarstva, ki ga je prenovil s svojimi zamislami ravnatelj graške univerzitetne knjižnice prof. dr. Franz Kroller, visoki funkcionar v svetovni knjižničarski organizaciji. Pomagal mi je streti marsikateri organizacijski oreh.

Z zakonom je knjižnica začela dobivati poleg že prej dodeljenih obveznih izvodov vse tiskovne proizvodnje v Sloveniji še arhivske izvode, tako da se je njena nacionalna vloga še okrepila.

Dotok gradiva je sčasoma zapolnil vsa skladišča; spravljati smo ga morali že na odročnih in zanj nevarnih krajih. Začeli smo načrtno misliti na zidavo nove knjižnične stavbe, ki bi tudi omogočila sodobno tehnologijo knjižničnega poslovanja. Posnel sem historični razvoj knjižnice, pregledal razvojne načrte mariborskega visokega šolstva in še posebej mesta s pokrajino, novo knjižnično stavbarstvo po svetu, najnovejšo knjižnično tehnologijo in predložil model za mariborsko univerzitetno knjižnico. Posebna skupina v okviru katedre za urbanizem na fakulteti za arhitekturo na ljubljanski univerzi je pod mentorstvom prof. Eda Ravnikarja izdelala urbanistično zasnovo za prostorsko namestitev mariborske univerze. V njenem

okviru je nastala preliminarne zamisel o lokaciji in veduti nove knjižnične stavbe. Zamisel je razvil v idejni projekt Branko Kocmut, dipl.inž.arh. Z velikimi naporimi smo dosegli, da je bila gradnja nove knjižnične stavbe sprejeta v republiški srednjeročni načrt vzgoje in izobraževanja za obdobje 1976–1980. Pridobili smo si vsa dovoljenja, investicijsko-tehnično dokumentacijo in pripravili gradbišče. Ko bi morali 1980. leta začeti zidati, nas je zadela restrikcija državnega družbenega načrta. Priprave smo morali ustaviti. Šele čez šest let smo lahko začeli zidati, saj smo imeli med izbranimi investitorji do kraja pripravljene gradbene načrte. Zidanje je potekalo hitro, v dveh letih je bilo končano. Pri njem pa smo imeli dvojno smolo: na voljo nismo imeli deviz, da bi si iz tujine nakupili najmodernejšo opremo, v gospodarstvu pa je strahovito posegla vse hujša inflacija. Zadnje faze opremljanja stavbe sem moral kar sproti prirejati in krčiti, da se je izšel investicijski denar.

Kljub neprilikam smo vseeno dobili sodobno knjižnično stavbo z velikimi bralnimi površinami med knjižnimi policami s prostim pristopom do gradiva. Dosegli smo načelo sodobnega knjižničarstva, da je bralec (uporabnik) središče knjižničarske dejavnosti. Stavba je požela veliko priznanja v mednarodnih krogih; o njej sodijo, da je med najsodobnejšimi v Srednji Evropi.

Naslednji veliki dosežek je bila ureditev računalniške podpore delovnih procesov v knjižnici. Vsa sedemdeseta leta smo skrbno spremljali razvoj knjižničarskega računalništva po svetu, sami pa nismo mogli storiti nič, ker nismo imeli ne strojne ne programske opreme. Pričakovali smo, da bomo računalniško podporo slovenskim knjižnicam uredili vzajemno, vodeno iz središča. Ko nas je vse večja izposoja v stari stavbi prisilila, da vendarle nekaj ukrenemo, smo se 1983. leta povezali s prodornimi mladimi strokovnjaki Računalniškega centra Univerze v Mariboru (RCUM). S skupnimi naporimi smo izdelali prve računalniške programe za knjižnico, potem pa se lotili zahtevnejših, kakršne so zasnovali v svetovni knjižničarski organizaciji (in jih je potrdila tudi Slovenija). Pridružili sta se Narodna in univerzitetna knjižnica ter Centralna tehnična knjižnica v Ljubljani, njim pa še druge knjižnice in informacijska središča po državi. Tehnično plat vseh teh procesov je snoval in vodil RCUM, ki se je po osamosvojitvi Slovenije preoblikoval v IZUM (Institut informacijskih znanosti Univerze v Mariboru). Ta je danes tehnični temelj knjižničnega informacijskega sistema v Sloveniji.

Univerzitetna knjižnica je dobila sodobno stavbo, v njej pa potekajo različne knjižnične dejavnosti. Ima pregled zlasti čez slovensko knjižno produkcijo, povezana pa je z mnogimi najuglednejšimi informacijskimi središči po svetu. Po tej plati Mariboru ne more nihče očitati provincialnosti.

V tem času, kmalu po vrnitvi v Maribor, ste dve leti urejali revijo *Dialogi*. To je bilo zadnje, bolj živo, neposredno delo, povezano s sedanostjo in njenimi ustvarjalci, v letih 1966–68, odtlej pa ste se vse bolj posvečali bibliotekarski stroki, vzporedno pripravljali doktorat in urejali strokovno revijo *Knjižnica* (1974–79). Je bil vzrok za preusmeritev pozornosti s sedanosti v historijo stvar osebne usmeritve ali nemara umika iz določenih (neprijaznih) okoliščin?

Glavni in odgovorni urednik *Dialogov* sem bil v letih 1967 in 1968, torej v času, ko je bilo javno življenje pri nas manj v sponah. Za urednika me je nagovoril prof. Jože Košar. Uredništvo sem sprejel s pogojem, da si sam izberem uredniški odbor. V Zvezi kulturnih delavcev so pristali na to. V uredniški odbor so se mi pridružili France Forstnerič, Ignac Kamenik, Slavko Kočevar-Jug, Marjan Kolar, Marijan Kramberger, Janez Rotar in Andrej Ujčič. Naš namen je bil izdajati kul-

turno revijo, ki naj bi iz Maribora brez provincialne pritlikavosti povezovala besedne ustvarjalce, filozofe, sociologe, literarne zgodovinarje in umetnostne kritike. Mariborska problematika naj bi bila v njej obravnavana tako, da bi se vtirila v splošni slovenski kontekst. Zato smo se odprli tudi slovenskim ustvarjalcem na Koroškem in na Primorskem.

Revija je pritegnila mnoge sodelavce. Med pesniki so bili Andrej Brvar, France Filipič, Marko Kravos, Tomaž Šalamun, Gregor Strniša, Ada Škerl, Franci Zagoričnik, France Vurnik, Kajetan Kovič, Aleksander Peršolja, I. G. Plamen, Jože Snoj, Vladimir Gajšek. Prozo so prispevali Drago Jančar, Pavle Zidar, Ivanka Hergold, Nada Gaborovič, Evald Flisar, Leopold Suhodolčan, Olga Cimerman. Dramatiko so objavljali Svetlana Makarovič, Dominik Smole, Janez Žmavc, Miloš Mikeln in Tone Partljič. Tehtne razprave ali eseje so prispevali Marijan Kramberger, Franc Zadavec, Jože Pogačnik, Fran Petre, Janez Rotar, Oton Berkopeč, Dušan Kermauner, Taras Kermauner, Vojan Rus, Marjan Rožanc, Bruno Hartman, Mirko Jurak in Marjan Kolar. Razmeroma bogato je bilo področje ocen, poročil in kritik: zlasti so bili opazni France Stele, Borut Loparnik, Sergej Vrišer, Vlado Sruk in Branko Rudolf. Posebno udarne so bile glose, ki so ostro komentirale družbeno dogajanje v Mariboru in po Sloveniji.

Zelo je odmeval in vznemirjal esej Marijana Krambergerja Zakaj še nisem komunist? Kljub nekakšni odjugi v tistem času se mu je postavilo po robu nekaj politikov, začuda pa po naših hrbtih ni kaj posebno padalo. Ob petdesetletnici bojev za severno mejo so Dialogi v posebni številki objavili spomine in razmišljanja nekaterih Maistrovih borcev in z njimi vzvalovili javnost, saj je bila takratna uradna politika do dogajanj ob severni meji po koncu prve svetovne vojne rezervirana, da ne rečem kar odklonilna.

Po dveh letih sem uredništvo odložil. Ko smo začeli z urejanjem revije, smo se namreč dogovorili, da bomo delovali složno in samo v takšni ekipi, kakršno smo sestavili. Ko sta eden ali dva med nami sporočila, da zaradi drugih obveznosti ne mislita več sodelovati, sem glede na naš dogovor odložil funkcijo glavnega in odgovornega urednika.

Kakor se rad spominjam tistih dveh let, zlasti še, ker sem bil z revijo zelo zaposlen – bil sem lektor in korektor, sodeloval pa sem tudi v tiskarni, kadar so takrat še ročni stavci postavljali in lomili z mojo pomočjo nove številke, vseeno ne morem reči, da je bilo tisto urejevanje moje »zadnje, bolj živo, neposredno delo, povezano s sedanostjo in njenimi ustvarjalci«. Bilo je kajpada nekaj posebnega, toda živega in neposrednega dela sem našel tudi potlej dovolj.

Kako ocenjujete slovensko bibliotekarsko stroko z razvojnega zornega kota kulturologije in informatike ter navezave na tehnološko dinamiko?

Zelo mi je prijetno, ko primerjam naše knjižničarstvo oziroma knjižničarje s tistimi izpred tridesetih let. Napredek je velikanski; zlasti se je visoko povzdignila strokovna raven. Seveda so se profili knjižničarjev strokovnjakov namnožili; postali so raznovrstnejši. Tehnična opremljenost knjižnic terja zelo izdiferencirane profile, pa naj gre za računalniško podprto knjižnično poslovanje, za pregled nad silnimi količinami informacij, ki pritekajo v knjižnico in jih je treba spraviti k uporabnikom (bralcem). Treba se je spoznati na telekomunikacijsko, elektronsko, mikrofilmsko in reprografsko tehniko. Vse to se je v naših knjižnicah razvilo do te mere, da se lahko primerjamo z najrazvitejšimi deželami v svetu.

Toda pri tem me preganja misel, da se knjižničarji vse bolj – vsaj na zunaj –

spreminjajo v stehnizirano knjižnično osebje, ki mu neposredni stik z uporabniki (bralci) spričo tehničnih postopkov vse bolj krni. Zlasti se čez vse meje povzdiguje računalniška tehnologija, kakor da je stroj tisti, ki edini more človeku zagotoviti potrebne informacije.

Temu nasproti stojim trdno na stališču, da je funkcija knjižničarja v bistvu nespremenjena od časov Sumercev, Hetitov in Egipčanov do danes: Knjižničar je posrednik med urejenim gradivom, ki obsega z znaki zapisano človeško spoznanje in doživljanje, in človekom, ki ga želi spoznati sebi v prid. Kakšne pripomočke, tudi tehnične, knjižničar uporablja, da olajša pretakanje konzerviranega spoznanja in doživljanja k bralcu (koristniku), je v bistvu vseeno, le da interakcijske procese olajšujejo. Potemtakem so tehnična sredstva, tudi računalnik, samo pripomoček, ne pa namen knjižničarjevega dela.

Prepričan sem, da bodo morali slovenski knjižničarji skrbno paziti, da bodo ohranjali v svojem delovanju elemente medčloveške komunikacije. Vanjo je navsezadnje položena tudi naša, slovenska identiteta.

Po upokojitvi l. 1989 in že prej ste se ukvarjali zlasti z Antonom Novačanom in Vladimirom Levstikom, se pravi s pisateljema, ki sta tematsko povezana s celjsko regijo, v širšem pomenu vaša rojaka. Ali sta to pisatelja tolikšnega estetskega pomena, da bi sodila v Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev?

Omenil sem že, zakaj me je delo Antona Novačana tolikanj zanimalo. Dodati še moram, da je pisateljeva vdova Pepuša po vrnitvi iz Argentine izvedela, da sem se nekaj ukvarjal z literaturo njenega moža. Tako si je tudi na Celjskem gradu ogledala Novačanovega Hermana Celjskega, s katerim sem se kot dramaturg 1965 – leta poslovil od slovenskega poklicnega gledališča. (Da sem svoj dramaturški izbor izbojeval, me je veljalo kar nekaj naporov pri takratnih politikih.) Na razpolago mi je dala mnogo spisov iz pokojnikove ostaline in me nagovarjala, naj bi uredil njegovo zbrano delo. Za njeno idejo se je potegnil tudi Josip Vidmar, ki je do Novačana čutil posebno naklonjenost. Založba Obzorja je zbrano delo celo namerala izdati – na Vidmarjevo pobudo. Povabila me je, naj ga uredim in mi dala že nedatirano, nežigosano in nepodpisano pogodbo: dopolnili bi jo takoj, ko bi prišla dotacija za natis. Pa je ni bilo.

Pač pa se je Slovenska matica na moj predlog odločila objaviti Novačanove spomine na Bližnji Vzhod in Egipt, ko je po pobegu iz okupiranega Beograda prišel vendarle k ubežni kraljevski vladi. Spomini so pod naslovom Jeruzalem–Kairo izšli 1986.

Z urednikom Založbe Obzorja, Andrejem Brvarjem, sva se o zapletih o izdaji Novačanovega zbranega dela večkrat pogovarjala. 1990., mislim, pa mi je predlagal, da bi za založbo pripravil Novačanovo izbrano delo. Ponujene naloge sem se z veseljem lotil, saj mi je omogočila, da sem nekako zaokrožil štiri desetletja trajajoče, seveda z velikimi premori, ukvarjanje z življenjem in delom tega zanimivega književnika in politika. Knjigi sem dodal obsežen esej, ki natančno riše Novačana in tehta njegovo vrednost.

Novačanovo zbrano delo je izšlo v zbirki Iz slovenske kulturne zakladnice Založbe Obzorja. V tej zbirki je izšla tudi povest Vladimira Levstika Gadję gnezdo. Za ureditev in spremno besedo me je pred več kot dvajsetimi leti nagovoril prof. Jože Košar. Povesti sem se na moč posvetil in ob analizah dognal njeno visoko vrednost v slovenskem slovstvu. Spremna beseda se mi s svojo literarnozgodovinsko

in estetskokritično osnovo še danes zdi kar dobro pisanje. V svojem času je knjižna izdaja Levstikovega Gadjega gnezda pomenila obujenje tega slovenskega pisatelja.

Po mojem bi oba – Anton Novačan in Vladimir Levstik zaslužila, da bi ju izdajateljica upoštevala v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev. Nikakor ne bom trdil, da so njune literarne stvaritve vse estetsko dognane; mnoge so, mnoge pa nam tudi z drugačnimi sestavinami poglobljajo vpogled v našo literarno in narodno preteklost.

Veliko ste tudi prevajali, tako dramska besedila kot romane (Thomas Wolfe, Ni poti nazaj). Kakšna je vaša izkušnja na tem delovišču?

Prevajal sem res precej, največ dramskih besedil. Začel sem s prevodi za ljubljansko Dramo, potem pa sem nadaljeval v gledališčih, kjer sem bil v službi, pa tudi zunaj njih. Dramskih besedil sem prevedel 42. Prevajanje mi je bilo sila všeč, ker sem se moral prilagajati stopnji dramskega jezika v besedilu. Ob prevajanju sem imel zmeraj pred očmi oder in situacije na njem, hkrati pa sem kar slišal najprimernejše besede, ki so se zbirale v stavke. Tako mi je bil zelo pri srcu prevod Jeana Anouilha igre Skušnja ali Kaznovana ljubezen zaradi privzdignjene francoske salonske konverzacije, ki jo je bilo treba prenesti v manj elegantno slovensko slojevno okolje in njegovo govorico. Po drugi strani mi je veliko veselja pri prevajanju naklonila igra avstrijskega uporniškega dramatika Wolfganga Bauerja Magic Afternoon zavoljo slanga mladih mestnih izpriencev.

Urednik prof. Jože Košar mi je ponudil v prevajanje menda 13 romanov. Najbolj me je zadovoljevalo prevajanje romana Ernesta Hemingwaya Sonce vzhaja in zahaja, saj sem se moral vživljati v potek bikoborb, povork in procesij med ljudskimi slavji v Španiji, ki jih je pisatelj izredno živo opisal. Pri prav telesnem sodoživljanju zapisanega sem se spomnil na F. S. Finžgarja, da je Izidorju Cankarju pripovedoval, kako se je pripravljaj na opise spopadov v romanu Pod svobodnim soncem.

Zelo ljub mi je prevod Gustava Freytaga Tehnika drame. Eno temeljnih del svetovne dramaturgije je polno dramaturških in gledališko-tehničnih terminov, ki jim je bilo treba poiskati ali celo iznajti ustrezno slovensko besedo, celotni razpravi pa dati slovenskega jezikovnega duha, ne da bi bila storjena sila nemškemu izvorniku.

Videl sem vas na premieri Svetinovega Zaratuštre v ljubljanski Drami, bili ste tudi v ocenjevalni komisiji na festivalu monodrame na Ptuj, iz tega sklepam, da spremljate gledališko in sploh kulturno dogajanje na Slovenskem. Kaj sodite o vizualnem razkošju (deliriju) sodobnega gledališča in izgubljanju nacionalne identitete, celo v kulturi, sicer pa sploh, pa bi jo pravzaprav vse bolj potrebovali? V novodobnem, nevsiljivem smislu?

Gledališko ustvarjanje na Slovenskem rad spremljam, kajpada z distance. Načeloma sprejemam sleherno in vsakršno uprizoritev, kako pa jo v sebi ovrედnotim, je druga reč. Marsikaj v našem gledališču je novega, novatorskega – celo v svetovnem merilu, se pa sčasoma utruji in izpoje. Repeticija potem ne zgoščuje več estetskega, marveč ga razkraja.

Najboljši primer je bil kar v Mariboru – gledališče Tomaža Pandurja. Moram priznati, da sem ga spremljal še od avtorjevih gimnazijskih let. Ko se je pod konec osemdesetih let meteorno pojavil na mariborskih deskah, sem bil vesel, da smo

dobili takšnega gledališnika – pa tako čez noč, na vso moč. Najprej je tudi mene premoglo obilje vizualnih efektov, gledališče velikih potez, velike arhitekture in kostumografije, bobneče glasbe, silnih optičnih učinkov, čeprav moram povedati, da sem se s Pandurjem že po njegovi prvi uprizoritvi (Goethejev Faust) kultivirano pogovarjal o tistem, kar me je motilo – neubrano dramaturško poseganje v dramsko tkivo, zanemarjanje besede (kar se je kasneje stopnjevalo z izrinjanjem slovenščine). Pandur je sijajen ustvarjalec odrskotehničnih coprnij; z njimi gledalca prav omami. Tudi na gostovanjih po Evropi in Ameriki jih je, toda mnogi kritiki (o tem se pri nas ni kaj prida pisalo) so kmalu zelo trezno spregovorili o odrskem kiču ali njegovem obrobju, o nekonsistentnosti dramaturgije, o dvojnosti igralca, ki se mora docela podrediti režiserjevi volji, za njo pa krni njegovo igralsko bistvo.

Tudi vse bežanje v starosvetne dežele Bližnjega vzhoda ali Sredozemlja je po eni strani zastiranje naših problemov ali posnemanje vizualne čutnosti, ki jo je rodilo Pandurjevo gledališče.

Zase vem, da me po dolgih življenjskih izkušnjah najbolj prevzame in pretrese dramsko dobro zgrajeno delo z globokim sporočilom, ki ga oživijo močni igralci, pa četudi ni na odru nobenega elementa, nobenega žarometa, nobene glasbe in tudi ne kostuma – le dognana dramska gmota, ki mi jo uglašeno odkrivajo beseda, gib in prostor.

Ali v Mariboru in sploh v slovenskem prostoru ustrezno vrednotijo in cenijo vaše delo?

Na to vprašanje vam ne znam odgovoriti. Res sem dobil nekaj priznanj za svoje delo, a kako je včasih z njimi, vemo. Rekel bi takole: marsikaj od mojega dela je bilo takega, da ga ni mogoče ne otipati ne meriti in ne videti. Preprosto je vgrajeno v tisto, v čemer živimo in se ga niti ne zavedamo. Zadovoljen sem, da to vem v sebi in zase. Če ve za to še kdo drug, mi je prav in v ponos.

Sem kaj spregledal, bi želeli kaj dodati?

Morda samo tole: na stara leta človek preklada v sebi, ali je storil dovolj, ali bi lahko kaj drugače, ali ni česa zamudil, zapravil ali kaj napačno ukrenil. Jaz sem s svojo življenjsko potjo kar zadovoljen. Lahko rečem, da sem srečen.

Hvala, gospod dr. Bruno Hartman!

Spraševal France Vurnik